

Felner, František; Petrželka, Josef

**Antičtí filosofové a život : povýšení Pýthagorás, Hérakleitos,
Xenofanés**

Studia philosophica. 2024, vol. 71, iss. 1, pp. 81-87

ISSN 1803-7445 (print); ISSN 2336-453X (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SPh2024-1-9>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.80362>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20240822

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Antičtí filosofové a život – povýšení Pýthagorás, Hérakleitos, Xenofanés

Ancient Philosophers and Life – Haughty Pythagoras, Heraclitus, Xenophanes

František Felner – Josef Petrželka

V minulém čísle jsme prostřednictvím obrázků ukázali, že tři proslulí Míléfané – nejstarší filosofové – se zřejmě vstřícně snažili svým současníkům vysvětlit vlastní myšlenky pomocí různých přirovnání vycházejících z běžných životních zkušeností. Tentokrát si přiblížíme tři o málo mladší myslitele – Pýthagoru, Hérakleita a Xenofana. Jejich vztah k současníkům byl podstatně odlišný, všichni se totiž určitým způsobem stavěli do opozice vůči nim, či se dokonce nad ně povyšovali. Jejich působení a do jisté míry i myšlení je pak zásadně ovlivněno právě jejich vztahy k jiným lidem a interakcemi s nimi. To nabízí četné příhodné motivy pro obrazové ztvárnění.

Pýthagorovy noční přednášky

JP: Pýthagorás byl natolik výraznou osobností, že se dochovalo nemálo zpráv, jež mu připisují fantastické schopnosti či zážitky (byl zároveň na dvou místech, pozdravila jej řeka atd.). Situace na našem obrázku je podstatně realističtější a mohla nastat, i když jisti si tím být nemůžeme.

Pýthagorejské hnutí bylo vyhlášené velkým nekritickým obdivem ke svému mistru a na druhé straně uzavřeností až tajnůstkářstvím vůči veřejnosti. Obojí je spojeno v následující zprávě o Pýthagorových nočních přednáškách, podle níž pouhé spatření Pýthagory na vlastní oči bylo velkou touhou jeho četných žáků, ovšem ne každému a ne hned se dostalo naplnění této touhy. Jistě se

můžeme domýšlet, že právě i takové tajnůstkářství a činění se vzácným muselo budit o to větší přitažlivost a obdiv.

A o čem asi Pýthagorás po nocích nadšeným obdivovatelům přednášel? Bylo to tajné, tedy opět těžko říci s jistotou. Ovšem je doloženo, že nejcharakterističtějším motivem pýthagorejského myšlení byl číselný popis skutečnosti, který mj. měl odhalit harmonické poměry mezi věcmi, proto lze považovat za pravděpodobné, že na čísla a harmonie při noční výuce také došlo.

Po pět let zachovávali mlčení a poslouchali jen jeho přednášky, aniž viděli Pýthagoru samého, až do té doby, kdy byli uznáni způsobilými; od té doby patřili k jeho domu a mohli ho vidět. [...] Ne méně než šest set osob se scházelo k jeho nočním přednáškám, a byli-li někteří uznáni za hodny ho spatřit, psali o tom svým přátelům, jako by je potkalo veliké štěstí.¹

Zdá se, že si Pýthagorás nade všechno vážil nauky o číslech [...], připodobňoval všechny věci k číslům.²

1 DIOGENÉS LAERTIOS – MACHOVEC, Dušan (ed.). *Životy, názory a výroky proslulých filozofů*. Překlad Antonín KOLÁŘ. Pelhřimov: Nová tiskárna 1995, VIII 10 + 15.

2 DK 58 B2. Překlad převzat z výboru *Zlomky předsokratovských myslitelů*. Překlad Karel SVOBODA. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1962. Filosofická knihovna.

FF: Snažím se, aby byl každý obrázek výjimečný a od ostatních odlišný. To je možné realizovat díky tomu, že každý filosof, kterého kreslím, se od ostatních liší, což mi poskytuje nepřehledné množství nových námětů pro každý další obrázek. Novost a neopakovatelnost námětů, o kterou usiluji, je ale vždy zároveň výzvou. Nový motiv si musím vždy několikrát vyzkoušet nanečisto, než jsem schopen jej nakreslit tak, abych byl spokojen. Na tomto obrázku to byla například poloha Pýthagory v sedu a postoj Pýthagorova žáka držícího záclonu tak, aby jeho mistr nebyl spatřen. Sice se jednalo o maličkosti, ale protože byly pro mě něčím nové, trvalo mi dlouho, než jsem je byl schopen nakreslit. A protože kreslím nové prvky na každém dalším obrázku, spotřebuji na jeden povedený obrázek až šest papírů A3.

Kromě přednášejícího Pýthagory jsou na obrázku také dva jeho žáci. Jeden záclonou zakrývá Pýthagoru, aby nebyl vidět, a druhý s proutkem v ruce hlídá dodržování kázně mezi posluchači. Další osobou na obrázku je spící posluchač, který má teď k nelibosti žáka s proutkem „na práci“ jiné věci než poslouchat přednášku. Vzadu vlevo se nacházejí poslední dvě osoby z obrázku – zahalení do tmavých kápí se věnují tajemným činnostem s geometrickými tvary.

Celá situace se odehrává v místě chráněném hradbami, což má symbolizovat izolovanost od okolního světa, a celý obrázek je ponořen do tajemné hvězdné noci.

Povýšený Hérakleitos a nechápající lidé

JP: Zatímco Pýthagorás byl obdivován a zjevně se těšil zájmu stovek posluchačů, Hérakleitos všemi pohrdal a všech se stranil. S malou nadsázkou lze říci, že vedl myslitelský boj proti všem, což jej přivedlo i do fyzické izolace. Na rozdíl od Pýthagory nemá zájem o posluchače, protože je přesvědčen, že stejně ničemu pořádně nerozumějí, jak dosvědčují následující zlomky a jak ilustruje náš obrázek:

Hérakleitos z Efesu byl syn Blosónův – nebo podle některých Hérakontův. Mužného věku dosáhl v 69. olympiádě. Byl velmi povýšený jako málokdo a přezíravý, jak je zřejmé i z jeho spisu [...].³

3 DK 22 A1 (DL IX 1). Překlad Zdeněk KRATOCHVÍL. *Fysis.cz*, verze 15. 7. 2011 [on-line, cit. 19. 4. 2024]. Dostupné z <<http://fysis.cz/presokratici/Herakleitos.htm>>.

Uchýlil se do svatyně Artemidiny a hrál s dětmi kostky; když ho pak Efesané obštoupili, vzkřikl na ně:

„Co se díváte, ničemové? Což není lepší dělat toto než s vámi spravovat obec?“

Nakonec se vystěhoval, zprotiviv si lidi, a žil osaměle v horách, živě se travou a bylinami.⁴

Vůči řeči, která zavazuje – vždy – nechápající jsou lidé,

jak předtím než ji slyšeli,

tak poté, co uslyší prvně.

Ačkoliv se všechno děje podle této řeči,

podobají se nezkušeným,

když zakoušejí taková slova i díla,

jaká já vykládám,

když každé rozlišuji podle přirozenosti

a ukazuji, jak se to s nimi má.

Ostatním lidem však zůstává skryto, co dělají, když bdí,

tak jako zapomínají, [co dělají,] když spí.⁵

4 DK 22 A1 (DL IX 3). Překlad tamtéž.

5 DK 22 B1. Překlad Zdeněk KRATOCHVÍL. *Fysis.cz*, verze 20. 5. 2018 [on-line, cit. 19. 4. 2024]. Dostupné z <<http://fysis.cz/presokratici/Herakleitos.htm>>.

FF: Hérakleitos je na obrázku znázorněn jako divoch žijící o samotě v horském prostředí. Má roztrhané staré oblečení a dlouhé nehty. Živí se pouze tím, co najde v horách (to je zřejmé z obsahu jeho talíře na stolku vedle něj), a proti náhodným kolemjdoucím rozmístil varovné tabule zakazující vstup. Kromě toho má vůči právě kolemjdoucím poutníkům, kteří si jej všimli, velmi nevybíravé povýšené chování, protože na ně prská a vyplazuje jazyk. I v tomto prostředí se však nepřestává věnovat filosofii – právě se chystá zachytit své myšlenky do kamenné desky na úpatí hory.

Málokterý obrázek jsem stihl dokončit v tak krátkém čase (trvalo to necelé čtyři hodiny) a byl jsem s jeho podobou tak spokojen jako právě s obrázkem Hérakleita. Připisuji to jednak tomu, že se s každým dalším obrázkem do kreslení stále více dostávám, jednak tomu, že kreslení divoké horské přírody pro mě bylo něčím zcela novým, a tudíž zajímavým.

Rapsód Xenofanés kritizuje tradiční představy o bozích

JP: Na rozdíl od Hérakleita byl Xenofanés odkázán na lidi, jako rapsód, tj. potulný recitátor (vlastních básní), totiž potřeboval publikum. To zároveň naznačuje, že rozhodně měl zájem se svými současníky komunikovat a snažil se jim něco sdělit. Ale to ještě nemusí znamenat, že se jim nutně snažil za každou cenu zalíbit, aby se stal populárním.

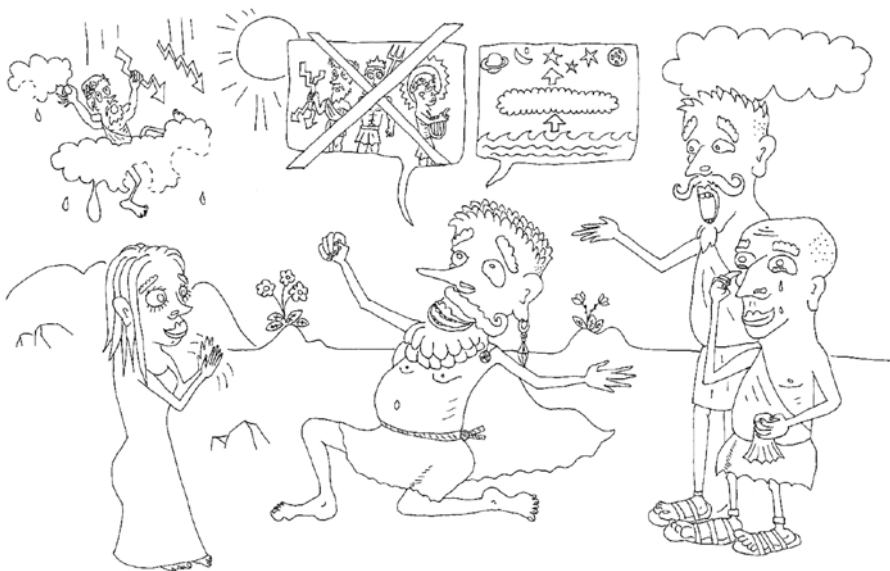
Naopak – z dochovaných úryvků jasně vidíme, že Xenofanés kritizoval pokleslé mravy svých současníků a především jejich představy o bozích, které podle něj nesly přinejmenším část viny za tu mravní pokleslost. Jestliže si totiž představujeme, že nesmrtelní bohové jednají spíše s cílem dosáhnout příjemnosti než dostát mravům, proč bychom si pak těch příjemností a slastí nedopřáli i my? A Xenofanés je přesvědčen, že Řekové – v čele s Homérem a Hésiodem – si bohy takto představují záměrně, aby tím ospravedlnili vlastní jednání. Xenofanés to básníkům ani svým současníkům neodpouští a zcela otevřeně je chce přesvědčit, že skuteční bozi nejsou naším obrazem. A protože se působení těch tradičních bohů připisovalo i velmi mnoho přírodních dějů, nabízí Xenofanés jejich alternativní, „přírodovědné“ vysvětlení, včetně vysvětlení mraků, duhy, ale i Slunce a všech nebeských těles.

To všechno bohům přiřkli Homér a Hésiodos,
co u lidí je potupou a hanbou,

že kradou, cizoloží a že se navzájem podvádějí.⁶

Smrtelníci ale míní, že bohové se rodí,
že mají jejich oděv i hlas a postavu.⁷

Xenofanés říká, že Slunce je utvořeno vznícenými oblaky. Theofrastos v *Názorech přírodních filosofů* napsal [...], že [podle Xenofana] je z ohnivých [částiček], nashromážděných z výparu vlhkosti, jejichž nashromážděním je Slunce.⁸

FF: Xenofanés je zde zobrazen nejen jako filosof, ale i jako skvělý rapsód, který po vzoru populárních zpěváků (s náušnicí a s vlajícím pláštěm) dramatickou formou sděluje posluchačům své myšlenky. Je v tom natolik úspěšný, že mu jedna posluchačka tleská, další posluchač ho hlasitě obdivuje, a třetího dokonce rozplakal.

Xenofanův proslov je zachycen ve dvou obrázkových bublinách. V první jsou přeškrtnuti bohové, čímž jsem se pokusil vyjádřit jeho kritiku tradičního

6 DK 21 B11. Překlad Zdeněk KRATOCHVÍL. *Fysis.cz*, pracovní verze [on-line, cit. 19. 4. 2024]. Dostupné z <<http://fysis.cz/presokratici/xenofanes.htm>>.

7 DK 21 B14. Překlad tamtéž.

8 DK 21 A40. Překlad tamtéž.

náboženství. V druhé bublině je zachycen jeho „přirozenější“ výklad původu nebeských těles. Z vody vznikají oblaka a z nich vznikají nebeská tělesa.

V levém horním rohu obrázku je pak řecký bůh Zeus, který se pod náporem přesvědčivosti a teatrálnosti Xenofanovy promluvy hroutí a propadá skrze mizející oblaka.

Bc. František Felner

Absolvent Katedry filozofie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity
Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika
498351@mail.muni.cz

PhDr. Josef Petrželka, Ph.D.

Katedra filozofie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita
Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika
josef@phil.muni.cz

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.
